

ЕЛЕГІЯ “ЗОЛОТОГО ВІКУ” РИМСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ІЗ ІСТОРІЇ ЖАНРУ)

Ткаченко О.Г., ст.викладач

Останнім часом в українському літературознавстві поживався інтерес до античної літератури. Та це й зрозуміло, оскільки саме антична, тобто греко-римська література, справила величезний вплив на світову літературу і стала невичерпним джерелом розвитку літератур майже всіх народів. Це в повній мірі стосується і української літератури, яка протягом усього свого розвитку використовувала естетичні надбання античності. “Без дослідження ролі і значення античних традицій у кожній національній літературі неможливе правильне висвітлення як всього її шляху, так і окремих етапів розвитку”, — справедливо стверджує Ю.Микитенко [1].

Одним із найбільш поширених жанрів римської поезії була елегія — ліричний вірш, сповнений почуття журби, сумних роздумів і меланхолії. Елегія як ліро-епічний жанр виникла в Давній Греції, пройшла там період становлення, а остаточно сформувалась у римській літературі і стала у “римлян найулюбленішим видом поезії”. Розквіт елегії приходить на епоху Августа, останні десятиріччя I століття до н.е. Існує точка зору, що “розквіт елегії пов’язаний значною мірою з тією обставиною, що кохання поета стає маскуванням для опозиції офіційній ідеології, обґрунтуванням втечі в приватне життя” [2]. Час правління Августа для римської літератури став її “золотим віком”. І не тільки тому, як пише Гораций, що “легке безумство” і загальна пристрасть до поезії охопили всіх — і вчених, і невчених [3], а й тому, що були створені літературні шедеври, які стали неоціненною скарбницею світової літератури.

На перших порах римська елегія розвивалася під впливом давньогрецької елегії александрійської епохи. Поява легкої александрійської елегії, пронизаної особистими почуттями поета, мала для римської літератури величезне значення, оскільки традиційність не допускала навіть незначного відособлення поета і вияву його чисто суб’єктивних переживань. Лукрецій частково порушив цю заборону, але цілковитого права на існування в поезії Риму особистим почуттям надають елегії поетів I ст. до н.е., зокрема Галла Корнелія, Валерія Катулла, Альбія Тібулла, Секста Проперція і Публія Овідія.

У душі александрійських ліриків творив свої вірші Галл Корнелій [69-26 рр. до н.е.], який вважається засновником римської елегії. Критики відзначали надто стриманий стиль поета. На жаль, ці елегії не збереглися.

Послідовником александрійської елегії на початку свого творчого шляху виступає і Гай Катулл [84-54 рр. до н.е.]. Проте славу талановитого лірика йому принесли інтимні вірші, що влилися свіжим, бурхливим потоком у римську літературу. Складні, суперечливі почуття поет розкриває у коротеньких, щирих, бездоганних за формою елегіях. Це, мабуть, були перші в античній літературі зразки глибоко суб’єктивної лірики, щирої й безпосередньої, яка перетворюється на сповідь, на щоденник потаємних думок. Особливо популярними були елегії, присвячені Лесбії:

Гаряче так не кохали ще жодної жінки на світі,

Так, як тебе я кохав, Лесбіє, мила моя.

Ще не едали нікого зв’язки так міцні і надійні,

Як поєднала колись нас наша вірна любов.

Переклад Ю. Кузьми [4].

Елегії Катутла, довершені за змістом і за художньою формою, пристрасні і зворушливі, пройняті почуттям смутку і болю. Вони відтворюють складну гаму почуттів, що переполюють душу поета, тому й спонукали багато наслідувань і в античній літературі, і в європейських, починаючи з епохи Відродження. “Латинський Пушкін”, - так називав Катутла О. Блок.

Творцем власне римської оригінальної елегії вважається Альбій Тібулл [50 - 19 рр. до н.е.], “в його то творах елегія і набула чисто римського характеру” [5]. Якщо елегіям Катутла почуття смутку, журби, сумних роздумів надавало життя, власна доля, то у Тібулла ця тональність стає обов'язковою умовою жанру. Далекий від політичного життя країни, Тібулл у своїх поезіях оспівував кохання, природу, уславляв сільське життя. Поет байдужий до багатства, пошестей, слави, йому ненависна війна. Одна з елегій Тібулла так і називається “Війна і мир”.

З іменем Тібулла до нас дійшло чотири книги елегій, але тільки дві з них беззаперечно належать йому. В одній поет оспівує своє кохання до Делії — колишньої рабині, яка не дочекалась поета, героїнею іншої є Немізіда, що вимагає від палко закоханого в неї поета матеріальних благ, а не віршів. Кожна з цих книг — своєрідний любовний роман, наповнений почуттями радості і страждання поета, який щиро і ніжно кохає, але кохана зраджує його, і журлива тональність проходить через всю книгу.

Елегії Тібулла, для яких характерні сентиментально-журливий тон, простота викладу, відсутність показної вченості, мали величезний вплив на сучасників. Поета порівнювали з Цезарем за прозорість і чистоту мови, суворий лексичний відбір, “вікінченість” і “витонченість” елегій. Його творчість високо цінували Горацій, Овідій. Зокрема, в елегії “На смерть Тібулла” Овідій називає його “великим співцем”, глибоко сумує з приводу передчасної смерті молодого лірика і вірить: доки існує на землі кохання, доти будуть читати елегії Тібулла:

Так, Немізіда твоя, твоя Делія житимуть вічно,

Пам'ять про першу твою і про останню любов... [5].

Пізніше відомий авторитет у царині грецької та римської літератури Квінтіліан, аналізуючи римську елегію, надає перевагу елегіям Тібулла не тільки перед Катутлом і Проперцієм, а й перед Овідієм. Дійсно, прості, зрозумілі і в той же час вишукані вірші Тібулла — це кращі зарзки римської елегії, що чарують щирістю почуттів, м'якістю і задушевністю тону. Тібулл поєднав у собі поетичний талант з простотою і ніжністю душі — риси, що майже не притаманні латинським поетам, — все це дало можливість вченим вважати його справжнім творцем елегії “золотого віку” римської літератури. В жанрі любовної елегії творив і сучасник Тібулла, видатний римський елегік Секст Проперцій [бл. 47-15 рр. до н.е.]. Але більшість його елегій, незважаючи на емоційну напруженість і психологічну глибину в оспівуванні всіх перипетій кохання, що приносить не тільки щастя і блаженство, а й муки та страждання, написані важкою мовою і з нарочитою “вченістю”. Відомо чотири книги елегій поета. В першій, що має назву “Кінфія”, з притаманною йому пристастю Проперцій змальовує своє кохання до Гостії:

Втіхи середечні мої підносять мене над царями.

Хай же тривають вони, поки живу і люблю.

Переклад А. Содомори [6].

Список першокласних елегіків епохи “золотого віку” римської літератури завершує один із найобдарованіших поетів античного світу Публій Овідій

Назон /43 р. до н.е. - бл. 18 р. н.е. / . Він увійшов у літературу як блискучий майстер цього жанру, неперевершений віртуоз форми , талановитий новатор, що вніс у скарбницю римської поезії, нові засоби відображення дійсності. Визнання прийшло до Овідія ще за життя, але доля його склалася трагічно.

Перша збірка віршів, що мала назву "Любовні елегії", принесла Овідію славу майстра любовної елегії. Незважаючи на те, що поет вважав себе послідовником Галла, Тібулла і Проперція, його елегії на відміну від них відзначалися відсутністю смутку, журливого тону, життєлюбством. "Любощів ніжний співець", Овідій не намагається передати всю повноту і глибину любовного почуття. Для нього кохання - світле почуття, про яке він говорить просто, щиро, співуче:

Вже я любові служу - в таборі збройнім її.

Гляньте: чим не воляк? залюбки я воюю ночами.

Хочеш позбутись нудьги - тож і собі покохай.

Переклад А.Содомори [7].

Поет говорить про любов, але не втомлює слухача, не перекоңує в глибини свого почуття, не надокучає йому слізливістю. Дотепність, тонкий гумор, яскраві побутові сцени, стрункість і легкість вірша в поєднанні з вдалими психологічними спостереженнями дали можливість поету вірити, що його "Любовні елегії" принесуть йому безсмертя:

Вірше ласкавих елегій, легка моя Муза, прощайте!

Після мене мій твір буде жити віки.

Переклад А.Содомори [7]

Зовсім на інших засадах були побудовані елегії збірки "Послання" ("Героїні"), теж присвячені коханням, але в них "легка муза" уступила місце більш серйозній. Автор піддає поетичній обробці міфи, використовує сюжети грецьких трагедій, поезії Катулла, які близькі були Овідію живою безпосередністю і пристрасною почуття. Розлука з коханим, туга за ним, спогади про час, проведений разом, благання повернутися, роздуми про смерть - теми, яким присвячені листи 15 героїнь, написані в жанрі елегії, з застосуванням нової для тогочасної римської поезії форми ліричного монологу. Збірка стала значним літературним явищем як художнє втілення психології кохання, де декламаційний стиль елегій словесно відтворював складну душевну боротьбу.

Наступна книга елегій "Наука кохання", яку критика вважає пародійно-дидактичною, побудована за принципом риторичних посібників, що були в той час досить поширеними. Автор у жартівливому тоні дає поради закоханим: як вибрати об'єкт кохання, як домогтися кохання і як його зберегти. Виклад нехитрої "науки" супроводжується ефектними напученнями, побутовими сценками, міфологічними оповідями.

Своєрідним додатком до "Науки кохання" були елегії збірки "Засоби від кохання", написані в тому ж повчально-пародійному тоні. Ці пародійні елегії знаменували закінчення першого періоду творчості давньоримського поета. Нові твори свідчили про перехід Овідія до більш серйозних тем і підтверджували блискучий талант їх автора.

У книзі "Фасти" ("Місяцеслів") кожна елегія - це закінчена оповідь про події з історії Риму. Поряд з міфами тут багато сюжетів з минулої і сучасної історії, що робило твір своєрідним літописом і надавало йому державної ваги, бо всю різноманітність міфологічних домислів, астрономічних довідок, антикварних розшукувань, описів та оповідань зведено до ушлявлення цезаря Августа.

Джерелами поеми "Метаморфози" ("Перетворення"), що складається із

15 книг, стали греко-римські міфи про перетворення богів або людей у тварин, птахів, рослин, каміння, зірки тощо.

Тема перетворення займає велике місце у міфології стародавніх народів. Були ці міфи у великій кількості і у римлян.

Античні поети часто зверталися до них, але, як правило, піддавали поетичній обробці одне-два сказання, у Овідія ж їх нараховується 250. Від створення світу, яке є першим перетворенням, до новітньої офіційно визнаної “метаморфози” перетворення Юлія Цезаря в комету. Із величезної кількості ефектно викладених сказань, що роблять твір витонченою новелою, назвемо кілька найбільш відомих: перетворення Дафни в лаврове дерево, Нарцисса і Гіацинта - в квіти, Ніаби - в кам'яну брилу, розпусних жінок - у скелі. Особливої популярності набув міф “Пігмаліон”, де йдеться про перетворення статуї в дівчину.

Овідій з незвичайною легкістю чергує сумні і веселі картини, зворушливі і жакливі, піднесені і смішні. Любов фігурує в найрізноманітніших аспектах, хоча і є далеко не єдиною темою. Яка ж була потрібна майстерність композиції, щоб із окремих елегій, епілій, іділій, мініатюр створити цілісну розповідь. Поет закінчує свій твір з вірою, що створив пам'ятник, якого не знищить “ні гнів Юпітера, ні вогонь, ні меч, ні ніщивний час”. Так і сталося. “Метаморфози” - один із найвідоміших літературних творів у світі.

Найвищим досягненням елегійної лірики Овідія є його “Скорботні елегії”. “Радісно в щасті співав я: у тузі співаю тужливо”, - пише поет.

Заплутаний у якусь придворну інтригу, особистим наказом імператора Августа поет був висланий з Рима на окраїну Римської держави в місто Томи (тепер Констанца, Румунія). Там і пройшли його останні, майже 10 років життя. Все, що пережив і про що згадував, що думав і про що мріяв, поєднане з непересічним поетичним талантом, знайшло відображення в 5 книгах “Скорботних елегій” і 4 книгах “Понтійських послань”. “Образ правдивий мій - в пісні моїй”, - запевняв поет і співав про себе. Саме щирість і простота, журливі і суворі тони, якими він передає свої глибокі людські страждання, зробили “Скорботні елегії” бессмертними і дали римській літературі зразки нового ліричного жанру - суб'єктивної елегії, не пов'язаної з темою кохання.

Творча спадщина Овідія щедро живила своїми темами, мотивами, настроями і образами європейську літературу та мистецтво. В українській літературі образ видатного античного поета назавжди пов'язаний з ім'ям Т.Г.Шевченко, для якого Овідій був “найдосконалішим творінням всемогутнього творця всесвіту” [8].

Овідія називають “завершувачем і разом з тим руйнівником елегії” [2], і це не випадково. Саме Овідій показав, що елегія - це жанр, який здатний не тільки оспівати кохання і передати всю гаму любовних почуттів, а й закарбувати людські страждання, біль, відчайдушність і трагізм самотності, його елегії зовсім не вписувалися в поняття римського типу елегії.

Отже, розвинувшись на ґрунті александрійської “легкої” і “ученої” елегії, римська елегія розширила тематичний діапазон, психологічне наповнення жанру, надала йому яскраво вираженого суб'єктивного характеру. Спалахнувши яскравим вогнищем в 1 столітті до нашої ери, вона досить швидко згасла, проте залишила помітний слід в історії світової літератури. Римська елегія стала найголовнішим джерелом розвитку європейської любовної лірики і справила величезний вплив на подальший розвиток цього жанру в європейських літературах, зокрема українській.

SUMMARY

This article tells us about the elegy of a "gold century" of the Russian Literature, that showed a great influence on the development of this genre in the European Literatures, especially Ukrainian. The author analyses the elegies of famous poets of antiquity Korneliya, Katulla, Propertsiya, Tibulla and Ovidiya. He used the poetic texts, and it gives an opportunity to imagine a person and an individual style of the Roman poets. The work assents its attention on ideals and images which call with the creative work of the Ukrainian poets, in particular T.G.Shevchenko.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Микитенко Ю.Ю. Антична спадщина і становлення нової української літератури.-К.,1991.-С.4.
2. Тронекій І.М. История античной литературы.-М.,1988.-С.282.
3. Гораций. Про поетичне мистецтво//Жовтень.-1973.-№1.-С.9.
4. Катулл Валерій. Елегії//Діоземна філологія.-1974.-№89.-С.114.
5. Овідій. На смерть Тібуллу//Антична література:Хрестоматія.-К.,1968.-С.486.
6. Проперцій. Елегії//Антична література: Хрестоматія.-С.483.
7. Содомора Андрій.Жива античність.-К.,1983.-С.211.
8. Шевченко Т.Г. Твори: У 5 т.-К.,1979.-Т.5.-С.22.

Надійшла до редколегії 5 січня 1996 р.

Здаво до складання 26.08 96 р. Підписано до друку 5.03.97р. Ум.-
друку.арк.11.4.Облік.-видавн.арк.11.04. Тираж 150 примірників. "Рецептур" СумДУ,
244007 Суми, вул. Римського-Корсакова, 2. Замовлення № 70